

Supplementärartikel nummer 3: Vem korsfäste Jesus?

Av Earl Doherty

Ett tvåeggat svärd

I första evangeliets berättelse om Jesu rättegång och korsfästelse, utför författaren Markus en noggrann, skicklig och ömtålig balansakt i frågan om vem som bär ansvaret för Jesu död: mellan judar och romare och mellan det judiska religiösa etablissemang och imperiets sekulära armé. Markus visste fullt väl att endast den romerske guvernören kunde döma en man till korsfästelse, men han ville också tilldela det judiska ledarskapet och hela det judiska folket en lika stor om inte större roll i Jesu avrättning.

Och så målar Markus upp en scen där överstepräster, de skriftlärda och de äldste konspirerar för att göra sig av med Jesus, och deras trupper är de som först arresterar honom i Getsemane trädgård. Han uppfinner en följeslagare till Jesus, vid namn Judas, som ska symbolisera alla judar, och som förråder Jesus och leder arresteringstrupperna till honom. Och det är översteprästen och judiska Stora rådet som först förhör Jesus, smädar honom och finner honom skyldig till blasfemi och dömer honom till döden – på grunder som aldrig har varit begripliga. Själva omständigheterna kring Markus berättelse om rättegången inför Stora rådet går så på tvärs emot vad man vet om vedertagna seder och förbud, att en del forskare har kommit att förkasta dess historicitet – men det är en annan historia.

När Jesus slutligen lämnas över till den romerske guvernören, får Markus Pilatus att bete sig på ett sätt som inte alls är typiskt för vad vi vet om honom, genom historiska källor, och vad vi vet om romerska policys i allmänhet. Markus rentvår Pilatus, genom att låta de judiska ledarnas och det judiska folkets krav sätta sig över dennes försök att fria Jesus, genom att låta massan välja Barabbas istället för Jesus (ett val ingen guvernör i Judéen någonsin skulle ha erbjudit, och det finns ingen dokumentation om någon sådan romersk policy någonsin). På så sätt placerar Markus ansvaret för Jesu död hos judarna.

När Pilatus slutligen tvår sina händer, tar romersk brutalitet över, och Jesus blir ännu mer smäddad, gisslad och slutligen korsfäst. Men judarna träder omedelbart in i bilden som begärbare, vid foten av korset, och deras obstinata otro står i kontrast till den romerske centurion, som i en akt av tro förklarar att ”sannerligen [var] denne man ... Guds son”. Till slut för Markus in Gud själv i handlingen. Gud gömmer solens ansikte bakom ett svart moln och förskjuter sitt trolösa folk genom att spräcka förhänget till sin egen helgedom. Markus stakar alltså ut kursen för judarnas framtida historia, och rättfärdigar de kristnas och den kristna kyrkans förföljelser av judar under de följande tvåtusen åren, och Matteus beseglar judarnas grymma öde med den mest vidriga formulering som någonsin skrivits: ”Hans blod må komma över oss och våra barn” (Matt. 27:25).

Sådan är bilden av Jesu död som den framställs i evangelierna: en orättfärdig avrättning av en oskyldig man, ansatt av falska anklagelser från ett skoningslöst etablissemang. Om denna bild varit historiskt sann skulle dess ohyggliga detaljer ha blivit outplånligt inristade i sinnet hos varje kristen predikant och författare och hos varje konvertit till den nya tron. Men istället ser man inte en skymt av detta innan Markus sätter sig ner och skriver sin berättelse – hämtad från ett stort antal passager i Skriften och inspirerad av ett gammalt litterärt motiv, som man hittar i många judiska skrifter, känt som ”den oskyldiges och rättfärdiges lidande och

återupprättelse” – ett drygt halvt århundrade eller mer efter att de antagna händelserna ägt rum.

Ett välluktande offer

Bland alla referenser till Jesu offerdöd hos Paulus och de andra brevöförfattarna från första århundradet finns inte en enda detalj från den livfulla berättelsen i evangelierna, om rättegången och korsfästelsen. Med undantag av två korta referenser, som vi strax ska undersöka, saknas evangelieberättelsernas rika uppåd av karaktärer, ingen av de minnesvärda platserna finns med, och inte heller den förskräckande litanian av smädelser och tortyr. Jesu ord på korset citeras aldrig och universums reaktion vid hans död registreras inte av någon.

Den Pilatus, som överlämnade denne oskyldige Jesus till piskning och avrättning, tycks inte finnas i Paulus tankar när han (Romarbrevet 13:3-4) i ett allmänt försvar för den sekulära myndigheten säger: ”[D]e som hava väldet äro till skräck, icke för dem som göra vad gott är, utan för dem som göra vad ont är... ty överheten är en Guds tjänare, dig till fromma.”

I Romarbrevet 8:32 lovprisar Paulus storsinnet hos Guds som ”icke har skonat sin egen son, utan utgivit honom för oss alla”. Och för författaren till Efesierbrevet (5:2), är det Kristus själv som i kärlek ”utlämnat sig själv för vår skull som en offergåva, ett välluktande offer åt Gud”. (Notera att det ord som vanligen översätts med arresterad eller förrådd i första Korintierbrevet 11:23 ordagrant betyder ”att lämna över” som vi kan se ovan [*på svenska: utgivit, utlämnat /övers. anm.*] och inte nödvändigtvis implicerar en evangeliemiljö: se huvudartiklarna, del 2).

Varhelst Paulus och de andra brevöförfattarna från första århundradet föreställde sig att detta offer ägde rum, så tycks det ligga långt från den fruktade Golgatakullen och yttringarna av Guds mörka vrede över den största synden, att döda Gud.

Judarna som ”dödade herren Jesus”

Vad ska vi då göra med passagen i första Tessalonikerbrevet 2:15-16 om judarna som ”dödade herren Jesus”? Tja, många forskare (ex Mack, Koester, Pearson, Meeks, Perkins, Brandon) har tenderat att göra processen kort genom att avfärda den som en interpolation av någon senare redaktör eller kopierare. De gör så på två grunder.

Först därför att de betraktar vers 16 som en uppenbar hännyftning på Jerusalems förstörelse, en händelse som skedde efter Paulus död. Här är passagen i dess helhet: (versnummer inom parantes)

” (14) Ni bröder [i Tessaloniki] har ju följt exemplet från Guds församlingar i Judéen som lever i Kristus Jesus. Vad de har fått utstå av judarna det har ni fått utstå av era landsmän. (15) Judarna dödade herren Jesus, liksom de dödade profeterna, och oss har de förföljt. De trotsar Gud och är fiender till hela mänskligheten (16) eftersom de försöker hindra oss från att predika för hedningarna och hjälpa dem att bli räddade. Så fyller de ständigt sina synders mått. Men nu nås de till slut av Guds vrede”.

Omnämmandet av Guds slutliga vrede måste syfta på en händelse under det första judiska kriget (66-70), då templet och det mesta av Jerusalem blev förstört, och *inte* som ibland påstås

(t.ex. av R. E. Brown), till Claudius utdrivning av judarna från Rom (uppenbarligen på grund av messiansk agitation) på 40-talet. Detta muntra, apokalyptiska påstående kan knappast appliceras på en lokal händelse som tessalonikerna kanske inte ens var medvetna om, flera år senare. Dessutom nämner Paulus i vers 14 (som många tar som slutet på den ursprungliga frasen) en förföljelse från judarnas sida, i Judéen. Även dödandet av Jesus var något judarna var ansvariga för, på denna plats. Att peka ut en lokal tilldragelse i Rom som straff för vilket brott som helst tycks något malplacerat. Det finns också de som ifrågasätter om någon sådan förföljelse ägde rum före år 70 (se Douglas Hare; *The Theme of Jewish persecution of Christians in the Gospel According to St. Matthew* s. 30ff). I så fall kan även vers 14 vara en del av interpolationen, av någon som hade föga kännedom om förhållandena i Judéen vid tiden för Paulus brev. (Pearson föreslår detta.)

Det har påpekats att alla texttraditioner av första Tessalonikerbrevet innehåller den aktuella passagen. Eftersom det är så, hävdas det, måste inskottet ha gjorts mycket tidigt (strax efter 70), då det knappast kunde ha funnits tillräckligt med tid för en utveckling från en mytisk till en historisk Jesus. Men detta är ett ogrundat antagande. Nyligen (se *The New Testament and its Modern Interpreters* 1989 s. 207f) har några forskare förkastat den gamla uppfattningen att den första samlingen av Paulus brev gjordes senast år 90. Nu anser de att en sådan samling har funnits först vid tiden för Markion på 140-talet. Även om några få brev, som Romarbrevet och de två Korintierbrev, var kända vid sekelskiftet, av personer som Ignatius, kommer inte det första vittnesmålet om första Tessalonikerbrevet i de kristna dokumenten tidigare än den första brevsamlingen (dvs. runt 140).

Interpolationen i 2:15-16 kan alltså ha gjorts senare. Den kristna antisemitismen var fortsatt stark in i det andra århundradet, och det första judiska krigets katastrofala händelser levde kvar i minnet hos både judar och hedningar i östra imperiet. Den insatta passagen kunde alltså ha gjorts i brevens egen församling, innan den nådde huvudsamlingen. Det är t.o.m. en öppen fråga om möjligen vers 16 refererar till utgången av den andra judiska revolten (132-5) då Bar Kochba blev krossad, judarna bortjagade från Palestina, och en romersk stad byggdes över Jerusalems ruiner.

Det andra skälet till att forskare tenderar att förkasta denna passage som icke äkta paulinsk är att den inte överensstämmer med vad Paulus säger på andra ställen om sina landsmän, vilka han förväntar sig till slut skall konvertera till kristendomen. De hätska känslor som finns i dessa verser är kända som ett exempel på "hednisk anti-judaism" och "främmande för Paulus teologi om att alla i Israel kommer att räddas" (Se Birger Pearson: *1 Thessalonians 2:13-16: A Deutero-Pauline Interpolation*, Harvard Theological Review 64 (1971), s 79-94, för en grundlig genomgång av frågan.)

Vi kan också lägga märke till att i Romarbrevet 11, i en passage där Paulus talar om den skuld judarna har för att ha svikit budskapet om Kristus, återger Paulus endast Elias ord i första Konungaboken, om den (ogrundade) anklagelsen att judarna har för vana att döda de profeter som sänts av Gud. Här säger Paulus inte ett knyst om något ansvar för judarnas del i det ultimata illdådet att döda självaste Guds son. Om passagen i första Tessalonikerbrevet var äkta och grunden för anklagelsen sann, skulle tystnaden om mordet på Guds son vara totalt obegriplig.

Korsfäst under Pontius Pilatus

Om ett omnämnande i Nya Testamentets brev, av judarnas skuld till Jesu död, på goda grunder kan förkastas som ett senare inskott, hur är det då med den andra sidans ansvar? Den enda referensen till Pontius Pilatus i den kanoniska korrespondensen kommer i första Timotheusbrevet 6:13 och varje forskare, som vet att de tre pastoralbrev inte är skrivna av Paulus, daterar dem tidigast till början av andra århundradet. Kan vi verkligen föreställa oss att den man som avrättade deras grundare och gudom omedelbart skulle försvinna ur medvetandet hos de kristna författarna och vara borta under tre fjärdedelar av ett århundrade? Att ingen referens till Jesu död hos Paulus skulle innehålla ett endaste ord om honom eller den rättegångsförhandling han ledde?

Några kommentatorer har även funnit skäl att ifrågasätta äktheten i referensen till Pilatus i första Timotheusbrevet, eftersom det är problem med att se hur den passar in i kontexten. Men eftersom detta brev är sent är det tänkbart att det kan återspegla början på en föreställning om att Jesus hade blivit korsfäst av Pilatus (Brevet är i alla fall inte tidigare än Ignatius som är den förste kristne författare utanför evangelierna att nämna Pilatus namn). Frågan är inte avgörande, och jag placerar argumenten till förmån för interpolation i 6:13 i ett appendix i slutet av denna artikel. Personligen stöder jag interpolationsteorin, eftersom pastoralbrev som helhet starkt pekar på att deras författare fortfarande är obekant med en historisk Jesus.

Denna tidsålders mäktige

Om man ifrågasätter dessa båda referenser till evangeliernas aktörer vid Jesu korsfästelse (dessa är de enda passager i alla breven som jag skulle hävda är interpolationer, plus en eller två andra 'troliga'), hur behandlar då den tidiga dokumentationen frågan om omständigheterna kring och ansvaret för Guds Sons död? Vem menar Paulus har dödat Kristus? Låt oss se på första Korintierbrevet 2:6-8:

”(6) Visdom tala vi dock bland dem som äro fullmogna, men en visdom som icke tillhör denna tidsålder eller denna tidsålders mäktige, vilkas makt bliver till intet. (7) Nej vi tala Guds hemliga visdom, den fördolda, om vilken Gud redan före tidsåldrarnas begynnelse, har bestämt att den skall bliva oss till härlighet (8) och som ingen av denna tidsålders mäktige har känt; ty om de hade känt den, så hade de icke korsfäst härlighetens herre.”

Mycken forskarmöda har spillts på tolkningen av ”denna tidsålders mäktige” (*ton archonton tou aionos toutou*, vers 6 och 8). I både hedniskt och judiskt språkbruk kan ordet *archontes* användas för att syfta på de jordiska härskarna och de styrande (som i Romarbrevet 13:3). Men det är också, tillsammans med en rad andra liknande ord, en teknisk term för andliga krafter, de ”mäktiga och styrande”, vilka regerar över den lägsta nivån av den himmelska sfären och styr händelser, nationer och individernas (ofta grymma) öde på jorden. Att de osynliga krafterna, mest onda, låg bakom jordiska fenomen, var en vida spridd tro, också bland judar och kristna, under hellenistisk tid. J. H. Charlesworth (*Old Testament Pseudepigrapha* s. 66) framställer det så här:

”Jorden är full av demoner. Människligheten plågas av dem. Nästan alla olyckor är orsakade av demoner: sjukdom, torka, död och speciellt människans svaghet att inte vara trofast mot förbundet (med Gud). Området mellan himlen och jorden tycks vara belamrat med demoner och änglar; människan ses ofta som hjälplös inför de kosmiska krafterna.”

Det finns ingen universell konsensus bland forskare om vad Paulus har i tankarna i första Korintierbrevet 2:8, men under det senaste århundradet har en majoritet av kommentatorerna, några motvilligt, slagit fast att han syftar på demonandarna. Termen *aion*, ”tidsålder”, eller ibland i pluralis, ”tidsåldrar”, var i religiös och apokalyptisk kontext en referens till den nuvarande tiden i världen, i betydelsen all upptecknad historia, eftersom nästa tidsålder var den som kom efter parusin (Kristi ankomst) då Guds rike skulle upprättas. En av de förhärskande idéerna i tiden var att världen fram till nuvarande tid hade varit under kontroll av djävulens änglar och andliga krafter, och att man med det kommande Gudriket skulle få se deras sedan länge väntade förintelse. Människorna var inbegripna i ett krig mot demonerna, och lockades starkt av de hellenistiska frälsningskulternas löfte om gudomlig hjälp i detta krig, på ett personligt plan.

”Denna tidsålders mäktige” skall alltså inte ses som en syftning på de aktuella sekulära styrande som råkade ha makten under de rådande politiska omständigheterna. Paulus föreställer sig istället att de onda änglamakterna, som nu har kontrollerat jorden och skiljt den från himmelen, närmar sig den tid ”då deras makt bliver till intet” (2:6). De förstod inte Guds avsikt, nämligen deras egen förintelse, då de av misstag korsfäste ”härlighetens herre.”

Efesierbrevet 3:9-11 upprepar dessa Guds dolda avsikter och förklarar att de nu har förts fram i ljuset:

”(9) ...och att upplysa alla om planen med den hemlighet som från världens början varit dold hos Gud, som har skapat allt. (10) Nu skulle härskarna och makterna i himlarymderna genom kyrkan få kunskap om Guds vishet i hela dess mångfald. (11) Detta var den avsikt med världen som han förverkligade i och med Kristus Jesus vår herre”.

Här är härskarna klart identifierade med dem i himlen. Och vi kan notera att författaren här uttrycker sig i enlighet med Paulus och ger uppgiften att uppenbara Guds sedan länge dolda mysterium till ”kyrkan” och män som han själv, inte till någon nyligen levande historisk Jesus. Den sista frasen syftar på det som Kristus utfört i den högre andliga världen, hans frälsande gärning inom Guds eviga rike och tid. Med andra ord, mytens värld.

En framträdande idé hos kristendomen under första århundradet var att Kristus genom sin död hade underkuvat alla andliga härskare och makter, både goda och dåliga, och lagt dem under sin kontroll. I ljuset av detta placerar Kolosserbrevet 2:15 återigen Jesu korsfästelse i en andlig miljö, för det är svårt att se någon historisk scen på Golgata i det följande:

”Han har avväpnat andevärldens furstar och väldigheter och låtit dem bliva till skam inför alla, i det att han i honom har triumferat över dem.”

Efesierbrevet 6:12 talar också om striden, som inte förs emot mänskliga fiender, utan mot kosmiska krafter: ”mot härskarna, mot makterna, mot herrarna över denna mörkrets värld, mot ondskans andekrafter i himlarymderna”. Man trodde t.o.m. att dessa makter hade politiska organisationer precis som härskarna på jorden. De var sannerligen välplacerade, och var kapabla att avrätta en andlig Kristus, som hade nedstigit från den högre gudomliga sfären till deras territorium, och vi ska strax titta på ett dokument som målar en bild av Sonen som nedstiger från himlen för att bli korsfäst av de onda änglarna.

De forskare som ryggar inför denna tolkning av Paulus ord, och förklarar att han helt enkelt menar de jordiska härskare som evangelierna uttryckligen anger (t.ex. *Anchor Bible*, s 164),

går också emot urgamla uppfattningar. Ignatius använder genomgående termen *archon* i betydelsen ängel. (Smyrniänerbrevet 6:1). Origenes betraktade *archonton* i 2:8 som onda andliga varelser, och det gjorde också den gnostiske Markion.

Moderna forskare som C. K. Barret (*First Epistle to the Corinthians* s. 72) och Paula Fredriksen (*From Jesus to Christ*, s.56), and Jean Hering (*The First Epistle of St. Paul to the Corinthians*, s.16-17, en kort men skarpsinnig analys), har känt sig tvingade att hålla med. Delling i *Theological Dictionary of the New Testament* (s. 489) påpekar att de andliga härskarna framställs av Paulus som om ”de behandlar härlighetens herre som ett byte, i ovetskap om den gudomliga planen för frälsning”. De verkade i den andliga sfären, vilket S. Salmond (*The Expositors Greek Testament: Ephesians* s 284) beskriver som ”supraterrestiala men subcelestiala regioner” [över jorden men under himlen /övers.anm]. Paul Ellingworth, *A Translators Handbook for 1 Corinthians* s.46, slår fast: “En majoritet av forskare anser att här avses övernaturliga makter”.

S.G.F. Brandon (*History, Time and Deity* s.167) förklarar ståndaktigt att, trots att Paulus uttalande ”vid en hastig genomläsning kan synas åsyfta korsfästelsen som en historisk händelse ... avser uttrycket ’denna tidsålders mäktige’ inte de romerska eller judiska härskarna. De betecknar istället de demoniska krafter som .... troddes bebo planeterna (de himmelska sfärerna) och kontrollera människornas öden ....Paulus tillskriver inte Pontius Pilatus och de judiska ledarna korsfästelsen, utan dessa kosmiska krafter.”

Men Brandon (liksom alla de andra) missar att ställa frågan: Hur kunde Paulus tala i sådana termer om han för ögonen hade traditionen om Jesu död i Judéen? Hur kunde han undvika att ge så mycket som en skytt av förbehåll åt denna övernaturliga bild? Det hjälper inte att hävda att, eftersom jordiska härskare betraktades som kontrollerade av himmelska diton, så ses de senare som verkande ”genom” de förra. Paulus skulle sannolikt inte ha presenterat saken på det här sättet utan förklaring. Och när vi så kommer till evangeliernas skildring, som för första gången öppet nämner jordiska härskare vid Jesu död, så försvinner den bakomliggande himmelska dimensionen helt och hållet.

Nedstigande Gudar

Uppfattningen att en Gud, i avsikt att utföra en offergärning, måste närma sig eller t.o.m. gå in i ”köttets värld” kom man fram till genom filosofisk slutledning. I de himmelska sfärerna, där gudomen var perfekt och obefläckad, och utan någon som helst kontakt med materien och människornas värld, existerade gudarna i sin fullkomliga gudomlighet. Där kunde de definitivt inte göra något så mänskligt som att lida. Smärta, blod och död: det var särdrag som tillhörde de lägre, oädla nivåerna av universum.

För att genomlida sådant, måste guden komma ner till människornas område. Han måste anta materiella kännetecken och egenskaper. Om kontakt mellan kött och gudomlighet skulle genomföras, låg initiativet hos guden. Gudomen måste visa medlidande med sin olyckliga förfallna skapelse. Han måste ödmjuka sig själv, och kompromissa med sin andliga renhet. Han måste stiga ner. Och steg ner gjorde han, för begreppet ”den nedstigande frälsaren” tycks ha varit en framträdande idé under den här eran, även om bevisen från den förkristna perioden är fragmentariska och mycket omdebatterade.

Under antiken föreställde man sig att universum var uppbyggt av flera lager. Under påverkan av platonismen, såg man framförallt en dualism mellan den lägre materiella världen där

människorna levde, och den högre andliga världen där gudomligheten dväljdes. Den förra var bara en förgänglig, ofullständig kopia av den senare. Andliga processer och aktiviteter gudarna utförde i den högre sfären hade motsvarande effekter på världen nedanför. Paulus levde alltså i en tid då den materiella världen sågs som bara *en* dimension av verkligheten, den observerbara halvan av en större integrerad helhet, vars andra osynliga hälft man refererade till som den *genuina* verkligheten, nåbar för intellektet.

Men de flesta uppfattade också universums övre värld som uppdelad i flera nivåer – vanligtvis sju, baserade på kända planeter. Då en gudom steg ner från de högre nivåerna av ren ande, passerade han genom alltmer degenererade nivåer av himlar och antog allt större likhet med de lägre materiella formerna, liksom förmågan att lida köttsliga öden såsom smärta och död. Den första nivån av den andliga världen var atmosfären, eller ”firmamentet”, mellan jorden och månen. Detta var området för de onda andarna, för Satan och hans onda änglar, som de benämndes i judiskt språkbruk - och den betraktades som nära förbunden med den jordiska sfären. De demoniska andliga krafterna tillhörde köttets sfär (*Theological Dictionary of the New Testament*, VII, s.128) och de ansågs på något sätt vara kroppsliga, fastän de var ”himmelska” versioner av jordiska kroppar (s.143)

Det var alltså fullt möjligt för Paulus frälsargud i den andliga världen att stiga ned i demonandarnas sfär. Här var han i ”köttets sfär”, vilket stämmer med de tidiga brevförfattarnas nästan universella bruk av den stereotypa frasen ”i köttet”, ”genom köttet” (C.K. Barrett översätter *kata sarka* i Romarbrevet 1:3 med ”i köttets sfär”). Här kunde Kristus besitta eller anta motsvarande egenskaper som i den synliga världen och, utlämnad åt demonandarna, utsättas för lidande och död som ett blodsoffer, och sedan åter upphöjas till Gud i den högsta himlen. Detta var också en del av Guds ”mysterium” [*på svenska ”hemlighet”*. /övers.anm.], något som hade ägt rum i Guds oändliga tidsrymd, dolt för många generationer. Genom gudomliga uppenbarelser i Skriften (ex. Romarbrevet 16:25-27, Efesierbrevet 3:5 osv.) kom kunskapen om detta till män som Paulus.

Sådana idéer var inte begränsade till judendomen och kristendomen, även om de få överlevande författare som berör de grekiska mysterierna och deras gudars handlingar var sofistikerade filosofer som Plutarkos och Sallustius. Dessa män såg berättelserna om de grekiska frälsarkulterna som ”eviga sanningar klädda i myter”. De var bara ”allegoriska förklaringar”, även om ”den vanlige mannen” tog dem mer bokstavligt.

Sallustius betraktade på 300-talet historien om Attis som ”en evig kosmisk process, inte en isolerad händelse i det förflutna” (*De diis et mundo*, 9). Hans mentor, ”avfällingen” kejsar Julianus, beskriver (i *Orations V*) Attis nedstigande till den lägre andliga nivån över materien där han lider döden genom kastrering för att ge den synliga världen ordning och fruktbarhet; men han betraktar detta som en symbol för den årliga cykeln av jordbrukets återfödelse, den skapande kraften som stiger ner till jorden från stjärnornas övre regioner.

Myterna om gudarnas ned- och uppstigande tolkas ofta (speciellt i gnosticismen och nyplatonismen) som en symbol för den antika föreställningen om själens fall ner i materien, dess lidande och död i den enkla, ofullständiga världen, följt av ett återuppstigande till dess rena boning och tillstånd, en upphöjelse. Myten om den frälsande guden, paradigmet för själens nedstigande och uppstigande, garanterar detta öde för den troende.

Det finns tydliga genklanger av sådant i Paulus tänkande (t.ex. Romarbrevet 6:5). Och de tidigaste blottlagda lagren av kristen kultisk mytologi, som psalmen i Filipperbrevet 2:6-11, nämns ofta som ett sådant paradigmiskt ”nedstigande och lidande som leder till upphöjelse”:

”Han ägde Guds gestalt men vakade inte över sin jämlikhet med Gud, utan avstod från allt och antog en tjänares gestalt då han blev som en av oss. När han till det yttre hade blivit människa gjorde han sig ödmjuk och var lydig ända till döden, döden på ett kors. Därför har Gud upphöjt honom över allt annat och gett honom det namn som står över alla andra namn för att alla knän skall böjas för Jesu namn i himlen, på jorden och under jorden, och alla tungor bekänna att Jesus Kristus är herre, Gud fadern till ära.”

Denna förpaulinska hymn är ett koncentrat av den tidiga kristna nedstigande-uppstigande frälsarmyten, och där finns inte skymten av identifikation med någon Jesus från Nasaret. Tre gånger anspelar hymnen på föreställningen att denna gudom antog likhet med en enkel, materiell form, men aldrig säger den att han blev en verklig människa, än mindre ger den honom ett liv på jorden. Istället stiger denne gudom ner för att lida döden (några kommentatorer har en känsla av att frasen ”döden på ett kors” troligen är ett paulinskt tillägg, eftersom den bryter de poetiska linjernas mönster) och återvände till den översta himlen, där han blev förhärligad.

Den kortare hymnen i första Timotheusbrevet 3:16 erbjuder ett liknande nerstigande-uppstigande mönster utfört av en gudomlig gestalt:

”Han som blev uppenbarad i köttet, rättfärdigad i anden, sedd av änglar, predikad bland hedningarna, trodd i världen, upptagen i härligheten.”

Återigen finns det ingen identifikation med någon människa, och all predikantverksamhet lyser med sin frånvaro. Denne gudom tycks endast ha setts av änglar och inte förkunnat någonting själv. ”I köttet” i första raden (*en sarki*) kan översättas med ”i köttets sfär”, som påpekats ovan.

Men ingen kristen författare eller hymnskrivare uttrycker hursomhelst uppfattningen att den kristna myten är allegorisk eller symbolisk. Paulus tycks verkligen ha trott på den gudomlige Jesus bokstavliga lidande i händerna på demonandarna.

Sonens nedstigande

Inte heller i Jesajas Himmelsfärd finns tecken på någon allegorisk intention. Detta judiskt-kristna dokument är delat i två avdelningar, vilka ursprungligen var oberoende av varandra. Den andra delen, Jesajas Uppenbarelse (kap. 6-11), genomgick en egen utveckling innan den kombinerades med den första och den innehåller en detaljerad skildring med det nedstigande-uppstigande-motiv som vi har diskuterat.

Det här är ett svårt dokument att analysera på ett exakt sätt eftersom de flesta bevarade handskrifterna skiljer sig avsevärt i ord, fraser och även mellan hela sektioner. De har varit föremål för många bearbetningar utifrån ett komplicerat och oklart revideringsmönster. Men några passager tycks indikera att uppenbarelsen i de tidiga lagren endast handlar om en gudomlig Son som uteslutande verkar i den andliga sfären. Den församling som skrev detta, förmodligen mot slutet av första århundradet, levde i en värld med apokalyptiska förväntningar och uppenbarelsen från den Helige Ande (6: 6f). Frälsning förväntas för de utvalda rättfärdiga, som kommer att bli upphöjda som en konsekvens av Sonens död och

upphöjelse. Jesaja tilldelas en uppenbarelse där han uppstiger genom de sju himlarna i det lagrade universum och får en syn av Gud och hans Älskade, också kallad Den Utvalde och Kristus. Han får veta att denne Son skall nedstiga till den lägre världen, där han kommer att bli dödad och uppstå och rädda själarna på de rättfärdiga döda från Shoel [= *helvetet* /*övers.anm.*]. Han stiger sedan åter upp till den högsta himmelssfären.

Här har vi nyckelpassagen. Profeten och hans änglaguide har kommit till den sjunde himlen. Där får de se Herren och Kristus, och ängeln förutspår följande för Jesaja (9:13-17):

”(13) Herren kommer att stiga ner i världen i de sista dagarna, han som kommer att kallas Kristus efter att ha stigit ner och till det yttre blivit som en av er och de kommer att tro att han är kött och människa. (14) Och den världens Gud kommer att sträcka ut handen mot Sonen och de skall lägga sina händer på honom och hänga honom på ett träd, utan att veta vem han är (15) Och detta nedstigande, som du alltså skall få se, kommer att hemlighållas för himlarna, så att det inte skall vara känt vem han är. (16) Och när han har plundrat dödsängeln, skall han uppstå den tredje dagen och stanna i världen under 545 dagar. (17) Och sedan skall många av de rättfärdiga stiga upp med honom.”

Detta ser ut som en utfyllnad av innebörden bakom Paulus skildring av korsfästelsen i första Korintierbrevet 2:8. Vi har Sonens nedstigande genom himmelens lager och att han antar en ”likhet” med en människa. ”[D]e kommer att tro att han är kött och människa” implicerar klart att han inte är det. Det finns ingen Jesus från Nasaret här. Inte heller är det troligt att frasen anspelar på doketism (Kristus har en jordisk kropp som endast ”verkar” mänsklig), då den tycks hänga ihop med idén i vers 14-15 att hans *identitet* hemlighållits. Inte heller finns skymten av evangeliernas rättegång och avrättning i referensen ”hänga honom på ett träd”. Istället är denna hängning något som utförts av ”den världens Gud”, vilket betyder Satan. (I några handskrifter står det: ”*Han* kommer att hänga honom på ett träd.”) Trots att det utspelas ”i de sista dagarna” (judiska apokalyptiska författare är ofta inte så platoniskt strikta), har allt klangen av en mytologisk scen.

För att genomlida detta öde, har Sonen stigit ner i firmamentet (“luften” mellan jorden och månen) där Satan och hans onda änglar befinner sig. I början av sin himmelsfärd har Jesaja passerat genom firmamentet där han såg Satan och hans krigande änglar, en strid som, berättar guiden, ”kommer att pågå tills den kommer, som du ska få se, och han kommer att förgöra honom”. Liksom i första Korintierbrevet 2:8 och Kolosserbrevet 2:15 är en av Sonens främsta uppgifter att besegra demonandarna.

Vers 14 berättar för oss att de som skall utföra hängningen inte vet vem denne Son är. Återigen tycks aktörerna inte vara de som evangelierna syftar på, romarna eller judarna, utan firmamentets onda demoner, ty vers 15 indikerar att det sker i det lager av himlen där hemligheten och okunnsgheten om Sonens identitet finns.

Korsfästelsen är alltså något som de övernaturliga krafterna gjorde sig skyldiga till, och den äger rum i den andliga världen. Uppståndelse på tredje dagen och de kvarblivande 545 dagarna är enligt M. Knibb, översättaren och kommentatorn till Jesajas himmelsfärd i *The Old Testament Pseudepigrapha* (II, s. 143f.), ett senare tillägg i en text som baseras på gnostiska källor, vilka trodde att Jesus stannade kvar på jorden efter sin återuppståndelse i 18 månader (s.170). Andra brottstycken och bitar i uppenbarelsen är omarbetningar av olika redigerare, vilket gör det svårt att frilägga och särskilja de olika trådarna. Knibb framför även möjligheten (s. 170) att namnen Jesus och Kristus införts och lagts till senare.

Som en del av Jesajas uppenbarelse (10:8-14), ger Fadern instruktioner till Sonen rörande hans kommande nedstigande i den lägre världen, och hans uppstigande till den sjunde himlen. Det finns ingenting i det gudomliga direktivet som talar om en inkarnation i köttet och jordisk historia, ingenting om en religiös förkunnelse, ingenting om en död i händerna på människor. Det finns inte en tillstymmelse av kännedom om evangelierna.

Sonens aktiviteter tycks helt och hållet relatera till den andliga sfären, till himlens lager utsträckta genom firmamentet, inklusive Sheol. Guds instruktioner fokuserar på hur Sonen skall ta sig igenom dessa himmelska sfärer, och på uppgiften att göra slut på Satans makt och de onda andarna.

När Markus skrev sin midrashberättelse om Jesus på jorden, översattes kriget mellan å ena sidan himlen och Sonen och å den andra sidan demonerna, till Jesus krig på jorden mot de nya mänskliga demonerna: judarna. Precis som ”denna tidsålders mäktige”, de onda andarna, var Kristi mördare i den paulinska fasen, blev de jordiska judarna Kristusmördare i evangelieversionen, en allegori som mycket snabbt blev till historia.

Kristus når jorden

Enkelt uttryckt finns det tre typer av bevarade handskrifter av Jesajas Himmelsfärd: det etiopiska, det andra latinska och det slaviska. Det första anses grundat på en grekisk text, de andra två på en annan grekisk text. Det finns märkbara skillnader mellan det etiopiska å ena sidan och det latinska och slaviska å den andra. Det sista paret innehåller bara den andra delen av verket, kapitel 6 till 11, som är den del som vi ska behandla här.

I den etiopiska texten stöter vi på en ovanlig passage i 11:2-22 som det inte finns ett ord om i de andra två. Den berättar (som en del av Jesajas vision av framtiden) om Herrens födelse hos Maria och Josef i Betlehem. Denna passage överensstämmer inte med någon av evangeliernas födelsescener. Här föds Jesus i sina föräldrars hus, av en Maria som inte blivit förvarnad om vem detta barn är. Då berättelsen saknar alla detaljer om Herodes, de tre vise männen från österlandet, skattskrivningen, krubban, herdarna osv., tycks det som om det skulle handla om en tidigare mer primitiv formulering av födelseberättelsen. Berättelsen går vidare med endast knapphändiga anspelningar på de stora tecken och mirakler som den vuxne Jesus utförde i Israel, på hur Israels barn vände sig mot honom, hur han överlämnades till ”härskaren” (Knibb antar att detta måste vara Pilatus) för att bli korsfäst, och hur han steg ned till ängeln i helvetet. Den slutar sedan (vers 20): ”I Jerusalem såg jag hur de korsfäste honom på ett träd, och hur han efter den tredje dagen steg upp och stannade (många) dagar. Och jag såg när han sände ut de tolv lärjungarna och steg upp.”

Knibb s.154) anmärker: ”denna berättelses primitiva karaktär gör det svårt att tro att den inte utgör en del av originaltexten”. På ett annat ställe (s.146) föreslår han att den grekiska text, som den andra latinska och den slaviska handskriften gick tillbaka på, var en ”revision” av den som det etiopiska grundade sig på, och att passagen 11:2-22 hade strukits från den senare på grund av dess ”legendartade karaktär”. Men detta verkar inte särskilt förnuftigt. Varför skulle någon ”reviderare” välja att ta bort en sådan nyckelpassage, den enda i uppenbarelsen som har något att säga om Jesu liv på jorden? Och varför skulle sådana detaljer ses som ”legendartade”, vilket implicerar att de var icke önskvärda? Om de tycktes primitiva för en senare redaktör, visar alltid erfarenheten att när en kristen kopierare eller redaktör inte tycker

om någonting, ändrar han det så att det passar gällande åskådning. Sällan stryker han alltihop – eller reducerar det till en fras, som man finner på det här stället i de andra versionerna.

En som tidigare forskade om Himmelsfärden, R. H. Charles, betraktade också 11:2-22 som del av den ursprungliga texten, men han gjorde det på basis av en förutfattad åsikt. Eftersom kapitel 9, säger han; ”leder oss att förvänta oss en fullständig skildring av dessa händelser i en uppenbarelse” (t.ex. korsfästelsen, nedstigandet i Sheol, uppståndelsen på den tredje dagen) fullföljer 11:2-22 denna förväntan (*The Ascension of Isaiah*, 1900 s. Xxii). Naturligtvis är en sådan förväntan baserad på förutsättningarna från evangelierna.

Skulle inte en bättre förklaring vara att de latinska och slaviska texterna är tidigare, och att den grekiska texten bakom den etiopiska har utökats från en tidigare grekisk version som ligger bakom de andra? Även i den etiopiska textens kap.11:2-22 kan vi se tecken på utvidgning och revision. Exempelvis i 11:21 uppger olika handskrifter av det etiopiska dokumentet olika längd vad gäller Kristi tid på jorden efter uppståndelsen, ett har ”fyrtio dagar”, utan tvivel under påverkan av Apostlagärningarna. I allmänhet tycks den etiopiska texten visa på utvidgning av mera primitiva passager i de andra två.

Jag skulle vilja hävda att Jesajas Himmelsfärd visar en utveckling från en andlig Kristus som verkar i en övernaturlig miljö, till en fysisk Kristus som lever ett liv i en jordisk miljö. Dokument blir då och då reviderade (av många redaktörer som ger upphov till olika versioner) för att återspegla nya utvecklingar i tankar och doktriner, även om inte alla detaljer alltid uppdateras. De etiopiska handskrifterna kan innehålla en kort redogörelse för Jesu liv på jorden, och ändå inte ha beskrivningar på Sonens nedstigande utökad med jordiska dimensioner. Kanske skulle det uppfattas ”underförstått” – som en del moderna forskare skulle anta.

Appendix

Är referensen till Pilatus i första Timotheusbrevet 6:13 en interpolation?

I första Timotheusbrevet 6:12-14 (i vilket ”Paulus” vänder sig till ”Timotheos”) läser vi:

”(12) Kämpa trons goda kamp, sök vinna det eviga livet, som du har kallats till och för vars skull du har avlagt den rätta bekännelsen inför många vittnen. (13) Jag uppmanar dig inför Gud, som ger liv åt allt, och inför Kristus Jesus, ((som under Pontius Pilatus vittnade med den rätta bekännelsen)) – (14) håll ditt uppdrag obefläckat och klanderfritt till vår herre Jesu Kristi ankomst.”

1 och 2 Timotheosbrevet och Titusbrevet (kallade ”Pastoralbrevet”) skrevs i Paulus namn för att ge auktoritet åt de ståndpunkter författaren framförde. En majoritet av forskare daterar breven till åren mellan 100 och 125. De kan inte vara en produkt av vare sig Paulus eller hans tid. Som J. L. Houlden säger (i *The Pastoral Epistles* s.18): ”Varken i vokabulär och litterär teknik eller i anda och förkunnelse är det rimligt att anta att dessa skrifter kommer från samma penna som huvuddelen av Paulus samlade skrifter.” Pastoralbrevet återspeglar begynnelsestadierna i ett kyrkosystem som började existera först runt första delen av andra århundradet med: en biskop stödd av en grupp äldste och diakoner. Dessutom hade alla känslor av förväntan på en omedelbar parusi gått över. Kyrkan håller på att anpassa sig till världen och framtiden.

Timotheos trosbekännelse inför många vittnen (vers 12) tolkas som en referens till en av två möjliga händelser: antingen dopceremonin vid hans konvertering eller till hans prästvigning. Forskarna väljer vanligtvis det förra, eftersom dop är den mest sannolika händelsen när någon "blir kallad till det eviga livet". Sakramentet utdelades offentligt inför församlingen, vilka utgjorde de "många vittnen" som det refereras till. Timotheos bekänner sin tro inför Gud och sina kristna kamrater. Innehållet i trosförklaringen hade tveklöst att göra med en tro på Kristus.

Det sätt på vilket anspelningen på Pilatus förs in i texten (frasen innanför dubbla parenteser ovan) visar att den är avsedd att vara en parallell till Timotheos bekännelse i meningen före. Men det är mycket som forskarna har stridit om i detta antagande. Jesu situation vid rättegången inför Pilatus är knappast densamma som Timotheos vid hans dop. Timotheos bekännelse görs inför Gud med vänligt sinnade vittnen; så är det inte för Jesus, och om antagandet stämmer jämförs Pilatus med Gud, vilket i bästa fall är opassande och i värsta fall vanvördigt. Jesu deklARATION inför Pilatus antas vara ett uttalande om honom själv, vilket är en misslyckad motsvarighet till den troendes deklARATION av sin tro på Jesus. Om man tar i beaktande alla svårigheter i vid denna jämförelse, undrar man hur den ursprunglige författaren någonsin kommit på tanken att göra den!

Kommentatorer bortser från möjligheten att Timotheos bekännelse kan ha skett inför en domstol, där han stod åtalad för sin kristna tro. Ingen sådan händelse, som författaren skulle kunna bygga detta antagande på, finns i de äkta paulinska breven. Dessutom skulle en sådan rättegång knappast kunna sägas "kallats till" det "eviga livet". Men några som hävdar att frasen i 6:13 ser misstänkt ut, har beaktat möjligheten att en senare författare har misstolkat saken på det här sättet. Kanske hade det, längre in i andra århundradet, växt fram en tradition att Timotheos i själva verket hade blivit åtalad för sin tro. Detta kan ha förmått en sådan författare att föra in idén att, på samma sätt som Timotheos, inför fientliga domare, hade förklarat sin tro att Jesus var Guds Son och Messias, hade Kristus själv inför en fientlig Pilatus förklarat detta om sig själv. En sådan redaktör kan ha känt att eftersom "Gud" (i vers 13) hade en bestämningsfras, "som ger liv åt allt", saknades något efter "och inför Kristus Jesus", och jämförelsen med Jesu rättegång var vad han kom på.

Det har också påpekats att Jesus, berättelsen om rättegången inför Pilatus i de synoptiska evangelierna, knappast säger någonting, utan intar en stoiskt tystnad. Hans enkla instämmande, "Du säger det själv", som svar på frågan "Är du judarnas konung?", är knappast en "ädel bekännelse" att inspirera till en sådan kommentar som vi finner i första Timotheosbrevet 6:13. Men när Johannes kom att revidera synoptikernas passionshistoria, fick han Jesus att engagera sig i en dramatisk debatt med den romerske guvernören, vilket kan ha varit källan till kommentaren. Då bevis för Johannes evangelium saknas under den period till vilken Pastoralbrevet vanligtvis förläggs, skulle detta tyda på att stycket verkligen är en interpolation från en senare tidpunkt under århundradet, då Johannesevangeliet var mera känt. Pastoralbrevet ingår inte i den tidigaste samlingen av Paulus brev, så vi behöver inte bry oss om att det inte finns några skriva bevis på brevet utan denna referens till Pilatus. Därtill kommer, att bara några verser senare (6:16), när man talar om Gud, gör brevet följande svepande uttalande: "han som ingen människa har sett eller kan se." Om mannen Jesus från Nasaret nyligen hade varit på jorden, just han som hade stått inför Pilatus, han som verkligen hade sett och kommit från Gud, tror jag knappast att författaren skulle ha skrivit något sådant, åtminstone inte utan något förbehåll.

Möjligheten av en interpolation stöds av något besynnerligt som uppträder några verser tidigare. På sex ställen i Pastoralbrevet använder författaren en fras som ”den sunda läran”. I fem av dessa finns det ingen indikation på varifrån denna förkunnelse kommer. Första gången frasen dyker upp i första Timotheosbrevet 1:10-13, säger författaren (som talar som Paulus) att sådan lära är ”i enlighet med det evangelium om den salige Gudens härlighet, varmed jag har blivit betrodd”. Detta bortser tydligen från varje identifikation med Jesus som källa till förkunnelsen.

Men i Timotheosbrevet 6:3-4 tränger en oväntad fras sig på:

”Om någon förkunnar främmande läror och icke håller sig till sunda ord – vår Herres, Jesu Kristi ord – och till den lära som hör gudsfruktan till, då är han förblindad av högmod”

Frasen ”vår Herres Jesu Kristi ord” (*tois tou kuriou hemon Iesou Christou*) bär tecken av att vara en skrivares anteckning, ursprungligen gjord i marginalen, vilken senare blev insatt i texten. (Detta inträffade ofta vid överföringar av urgamla manuskript.) Om det var en del av författarens ursprungliga text skulle ordet ”*tois*” ha varit överflödigt och sannolikt inte skrivits. [*I engelskan används översättningen ”those” av ”tois”, och texten betyder snarare ”sunda ord – de ord som är vår Herre, Jesu Kristi ord”. Överflödigheten med detta är att en författare troligen hellre skulle ha skrivit ”vår Herre Jesu Kristi hälsosamma ord”, som översättningen i 1887 års bibelversion lyder./övers. anm.*] Istället bibringar det intrycket av efterklokhet. Det tycks också slarvigt gjort, för inskottet lyckas inte täcka den följande frasen, ”och till den lära som hör gudsfruktan till”, vilken givetvis också borde ha identifierats med Jesus. På grund av dessa observationer uttalar sig några forskare, såsom J. N. D. Kelly (*The Pastoral Epistles* s.113), för att det är en interpolation.

(Lägg märke till att passagen i 6:3 i sig inte behöver vara en interpolation, bara för att man ska kunna hålla fast vid att Pastoralbrevet inte känner till en historisk Jesus. Även om *tois tou kuriou hemon Iesou Christou* är en del av originaltexten, behöver detta inte innebära mer än att ”läran” ses som uppenbarad genom den andlige Kristus, med i stort sett samma betydelse som Paulus ”Herrens ord”. De flesta gudar ansågs ”undervisa”.)

Vi har här alltså en mycket sannolik interpolation gjord någon gång efter det att brevet skrivits, och den uppträder bara några få verser före en annan fras, den om Pilatus, som på samma sätt tycks vara malplacerad. Jag erkänner att det ligger i mitt intresse att betrakta referensen till Pontius Pilatus i första Timotheosbrevet 6:13 som en interpolation, men det finns klart goda skäl som talar för att göra så.